

УДК 331

Бурда А.І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

Дусак Н.В.

*старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізується генезис трансформаційних процесів українського суспільства, що вимагає розробки ефективного механізму формування освітнього потенціалу для забезпечення стабільного розвитку освітньої галузі та позитивної динаміки освітнього рівня населення. Доведено важливу роль випереджального розвитку освітнього потенціалу суспільства, що проявляється змінами у галузі освіти, які повинні випереджати зміни в інших сферах та створювати їх основу. Це зумовлює необхідність переходу до моделі триади випереджальної освіти для забезпечення розвитку особистості, спрямованого на формування її нових професійних та особистісних якостей в умовах невизначеності та швидких змін зовнішнього середовища.

Ключові слова: освіта, людський капітал, освітній потенціал, освітня модель, інформаційне суспільство, концепція випереджальної освіти.

Бурда А.И., Дусак Н.В. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В КОНТЕКСТЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье анализируется генезис трансформационных процессов украинского общества, что требует разработки эффективного механизма формирования образовательного потенциала для обеспечения стабильного развития отрасли образования и позитивной динамики образовательного уровня населения. Доказана важная роль опережающего развития образовательного потенциала общества, что проявляется в изменениях в отрасли образования, которые должны опережать изменения в других сферах и создавать их основу. Это обуславливает необходимость перехода к модели триады опережающего образования для обеспечения развития личности, направленного на формирование её новых профессиональных и личностных качеств в условиях неопределенности и быстрых изменений внешней среды.

Ключевые слова: образование, человеческий капитал, образовательный потенциал, образовательная модель, информационное общество, концепция опережающего образования.

Burda A.I., Dusak N.V. FEATURES OF FORMING AND DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL POTENTIAL IN CONTEXT OF INFORMATIVE SOCIETY

Genesis of transformation processes of Ukrainian society which requires development of effective mechanism of forming of educational potential for providing of stable development of educational industry and positive dynamics of educational level of population is analysed in the article. The important role of out-stripping development of educational potential of society, which shows up changes in educational sphere and must forestall changes in other spheres and provide their basis, is well-proven. It predetermines the necessity of passing to the model of triad of out-stripping education for providing of personality's development, directed at forming of her new professional and personal qualities in the conditions of vagueness and rapid changes of external environment.

Keywords: education, human capital, educational potential, educational model, informative society, conception of out-stripping education.

Постановка проблеми. У сучасних умовах значно підвищується роль освіти як соціального інституту, що забезпечує індивідуальний добробут і суспільний розвиток. Це призвело до запуску механізму повного перетворення суспільства, яке позиціонується як суспільство знань або когнітивне суспільство.

В умовах становлення інформаційного суспільства актуалізуються якісні аспекти розвитку особистості, пов'язані з формуванням її освітнього потенціалу. Це зумовлено перетворенням знань у стратегічний ресурс розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства. Він характеризує можливості персоналу до креативної, інноваційної діяльності з метою формування, накопичення й використання інтелектуального капіталу, який виступає передумовою соціально-економічного розвитку держави, регіону, господарюючого суб'єкта, окремої особистості тощо. Економіка сучасних розвинених країн усе більше спирається на знання як чинник підвищення продуктивності праці та економічного зростання. Цим зумовлене підвищення вимог до загальноосвітньої та професійної підготовки робочої сили, посилення трансформацій-

них процесів в освітній сфері й виокремлення характерних рис інтелектуальної економіки, а саме:

- необхідність постійного навчання та розподілу освітніх ресурсів протягом всього життя людини;
- домінування сфери послуг над сферою матеріального виробництва;
- висока вартість розумової праці, до якої включено не тільки заробітну плату, але й величину соціального пакету;
- захист об'єктів інтелектуальної власності на державному та міждержавному рівнях.

Досвід розвинених країн засвідчив доцільність перегляду ролі освіти в умовах становлення інформаційного суспільства, зокрема, усвідомлення її економічної значущості та визнання освітньої сфери продуктивною галуззю, що «продукує» головну силу сьогодення – освітній потенціал.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають розробки ефективного механізму формування освітнього потенціалу суспільства, який би забезпечував стабільний розвиток освітньої галузі та, відповідно, позитивну динаміку освітньо-

го рівня населення. Побудова такого механізму має ґрунтуватися на попередньому виявленні сучасних проблем і суперечностей розвитку освітнього потенціалу суспільства. У зв'язку з цим вкрай важливим для їх розв'язання є обґрунтування засад його формування, спрямованих на запровадження якісно нових за структурою та змістом методів регулювання освітньої сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування, використання освітнього потенціалу, його економічної ролі в суспільному розвитку та доцільності капіталовкладень присвячені численні праці А.І. Анчишкіна, С.І. Бандури, Д.П. Богині, І.К. Бондар, Г.І. Євтушенко, М.І. Долішнього, Р.І. Капельюшнікова, С.Л. Костаняна, Г.І. Купалової, В.І. Куценко, Л.С. Лісогор, В.В. Онікієнка, В.К. Розова, С.Н. Усанова та інших науковців.

Постановка завдання. В українській науковій літературі приділяється значна увага аналізу проблем глобалізації в ХХІ ст., проте вивчення сучасного суспільного розвитку за умов суспільства знань, місця освіти в процесі формування і розвитку інноваційного суспільства і суспільства знань, можливостей скорочення часу на реалізацію сучасних пріоритетів розвитку за рахунок соціальних транзитів та інновацій відстає від потреб сьогодення. Метою статті є дослідження особливостей суспільного розвитку на початку ХХІ ст. та ролі освіти у визначенні сучасного формату людського капіталу у формуванні інноваційного суспільства й суспільства знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах становлення інформаційного суспільства характерною рисою суспільного розвитку стає його залежність від рівня розвитку та реалізації освітнього потенціалу. Останній починає відігравати роль головного чинника розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства. Це обумовлено перетворенням знань та інформації у головний стратегічний ресурс, що визначає розвиток наукоємних виробництв, міжнародну конкурентоспроможність держави та її соціально-економічний, науково-технічний та культурний розвиток. Специфічною особливістю нового економічного укладу є те, що він ґрунтується на продуктивності розумової праці, на знаннях, втілених у новітніх технологіях. Зростання суспільної продуктивності праці забезпечується не кількістю працівників, а також їх знаннями, кваліфікацією, професійною компетентністю, адаптивністю до умов швидкого оновлення техніко-технологічної бази виробництва, здатністю до пошуку, обробки, аналізу та збереження інформації.

Ключовою умовою суспільних змін стає сама людина, її компетенції, знання, креативність, спроможність до лідерства, роботи в команді, готовність до крос-культурних взаємодій. Відповідно, і мета освіти – сформулювати таку людину. Саме тому зараз у науковій літературі провідних держав давно використовується термін «людський капітал», бо саме скільки вкладається у розвиток людини, стільки буде і проривів у суспільному розвитку. А тут потрібна інша модель освіти, яка дозволяє орієнтуватися в усій багатогранності можливостей і змін, – партнерська, випереджаюча освіта.

Усі держави за принципами, моделями розвитку можна розподілити на дві великі групи. Перша – традиційна модель розвитку. До неї входять держави, що орієнтуються на традиційну модель розвитку і, відповідно, економіку зразка 60–70 років ХХ ст. В основі їх розвитку – сировинна економіка, яка не потребує великих технологічних інновацій. Відпо-

відно до цього вона не потребує і креативної робітничої сили, бо її достатньо базово підготувати один раз і потім інтегрувати у виробництво. При цьому й освіта переважно є репродуктивною. Друга – інноваційна модель розвитку, до неї входять держави, які спираються на сучасні інноваційні цінності і живуть на межі «інформаційного суспільства» (більше 50% валового продукту створюють вкладення в інформаційно-аналітичні, наукові структури та мережі, а не самі технології, зміна яких є продуктом діяльності цих вкладень) та «суспільства знань» (при якому формування знань та їх технологічної реалізації дозволяє постійно бачити як нові проблеми та рішення, так і нові аспекти традиційних проблем) [4].

Освітній потенціал включає в себе як нагромаджені витрати суспільства на функціонування формальної і неформальної систем освіти, так і духовний компонент – це нагромаджені традиції, моральні та суспільні цінності, а також цінності колективізму та спільності. Духовний компонент взагалі неможливо виміряти, він не піддається кількісним визначенням, але саме він визначає динаміку інших складових, що мають кількісні параметри.

Освітній потенціал є реальною сукупністю нагромаджених речових та неречових ресурсів освіти, які є у суспільства для забезпечення свого розвитку. Оскільки сама категорія освіти може мати різні значення, тому і категорія освітнього потенціалу може розглядатися в різних за широтою змісту значеннях. Залежно від того, які елементи відносяться до його складу, освітній потенціал може розглядатися на трьох рівнях. На першому рівні – у найвужчому значенні аналізувати освітній потенціал – це фонд освіти, потенціал тих реальних затрат, що здійснені суспільством на функціонування системи освіти [7]. Фонд освіти – виражає всю суму фінансових затрат, здійснених суспільством в попередньому і поточному періодах та уречевлених у наявних ресурсах діючої системи освіти та її випускниках. Причому фонд освіти також може мати два значення: фонд освіти всього населення і фонд освіти робочої сили або фонд освіти всього населення і фонд освіти зайнятого населення. Безпосереднє економічне значення має освіта населення, зайнятого у суспільному виробництві. Поряд з цим важливим показником освітнього потенціалу країни виступає і фонд освіти всього населення [8].

Освіта в ширшому значенні включає також і ті знання, що здобуті людиною самостійно у процесі щоденної практичної діяльності. Це дає підстави визначити освітній потенціал у ширшому значенні, на другому рівні, як такий, що поряд із фондом освіти включає самоосвіту та практичний досвід людей.

У зв'язку з актуалізацією проблем сталого розвитку цивілізації, національної безпеки виникає необхідність у розвитку випереджального рівня освітнього потенціалу суспільства. Приміром, К.К. Колін відзначає, що випереджальний характер системи освіти виявляється в її націленості на проблеми майбутньої постіндустріальної цивілізації [6].

Сутність концепції випереджальної освіти, на його думку, «полягає в тому, щоб таким чином перебудувати зміст та методологію навчального процесу в усіх ланках системи освіти, щоб вона була здатною своєчасно готувати людей до нових умов існування, давати їм такі знання та навички, які дозволили б їм не тільки успішно адаптуватися до нового соціального та інформаційного середовища, а й активно впливати на нього в інтересах збереження і подальшого гармонійного розвитку людського суспільства та оточуючої природи» [5, с. 141].

А. І. Субетто обґрунтовує необхідність переходу до випереджальної освіти, виходячи з актуалізації екологічних проблем людства. Він зазначає, що «імператив виживання людства включає в себе імператив трансформації цивілізації „інформаційного суспільства» в цивілізацію „освітнього суспільства», в якій діє закон випереджального розвитку якості людини, якості суспільного інтелекту та якості освітніх систем у суспільстві» [9].

Роль випереджального розвитку освітнього потенціалу суспільства полягає в тому, що зміни у галузі освіти повинні випереджати зміни в інших сферах та створювати їх підґрунтя. Якщо освітня політика не переорієнтується на випередження, розвиток економіки буде стримуватися внаслідок орієнтації на систему освіти, що не відповідає його вимогам. Звичайно, держава може зайняти позицію вичікування і здійснити значні інвестиції в освітній потенціал тільки після стабілізації економіки. Проте на той момент інфраструктуру, здатну опанувати ці вкладення, буде зруйновано. Тому вже сьогодні слід подбати про випереджальний розвиток освітнього потенціалу суспільства.

Випереджальний розвиток освіти передбачає:

- по-перше, орієнтацію системи освіти на перспективні потреби соціально-економічного розвитку, тенденції розвитку галузей економіки;

- по-друге, підвищення рівня адаптації та включення навчальних закладів у сферу ринкових відносин і використання ними нових економічних механізмів власного фінансового забезпечення з метою стабілізації фінансового стану;

- по-третє, підвищення якості освіти, формування в учнів і студентів прагнення до постійного оновлення своїх знань [2].

Втрата освітнього потенціалу населення внаслідок безробіття і, відповідно, зниження економічної ефективності освіти, зумовили необхідність розгляду процесу формування освітнього потенціалу в контексті триади розширеного відтворення освітнього потенціалу суспільства, враховуючи, що роль освіти необхідно підвищувати як: *соціального чинника*, що забезпечує адаптацію людини у професійній сфері та повсякденному житті; *економічного чинника*, що виявляється у збільшенні економічної віддачі висококваліфікованої праці; *інноваційного чинника*, що дає змогу нарощувати інтелектуальний потенціал країни й підвищувати рівень її міжнародної конкурентоспроможності (рис. 1).

Перший етап – це формування, нагромадження та розвиток знань, умінь, навичок і моральних якостей особистості та суспільства в цілому, які відбуваються в умовах перетворення традиційної парадигми освіти на особистісно-орієнтовану, безперервну,

полікультурну та глобальну парадигму. Підґрунтям формування моделі випереджальної освіти має стати розвиток особистості, спрямований на формування її нових професійних та особистісних якостей, покликаних адаптувати людину до життя та праці в умовах невизначеності, швидких змін зовнішнього середовища.

Реалізація моделі випереджальної освіти покликана забезпечити підвищення професійної мобільності та конкурентоспроможності випускників навчальних закладів.

Другий етап – це розподіл і перерозподіл освітнього потенціалу через створення умов для його реалізації шляхом проведення ефективної політики зайнятості. Економічний аспект освітнього потенціалу включає усю сукупність ресурсів освітньої сфери, які виступають основою її функціонування і розвитку, тим самим сприяючи розвитку суспільства. Визначення кількісних параметрів освітнього потенціалу потребує цілого комплексу показників як в абсолютному вимірі (наявність навчальних закладів, величина витрат, чисельність учнів і студентів), так і у відносному (частка суспільних витрат на освіту, частка учнів і студентів у загальній кількості населення, середня тривалість навчання одного працівника, нагромаджений фонд навчання в людино-роках або у вартісних показниках) [1].

Третій – це ефективне використання освітнього потенціалу в усіх сферах економічної діяльності, що дозволяє, з одного боку, реалізовувати особистості свої потенційні можливості до продуктивної праці, а з іншого – примножити національне багатство.

Основними умовами реалізації переходу до моделі випереджальної освіти повинні стати:

- *на макрорівні*: спроможність до розробки та практичного запровадження нових підходів, структурних інновацій, які змінюють весь потенціал можливостей розвитку. А це, у свою чергу, передбачає вміння визначити пріоритетність проблем розвитку, інтегрувати цілі, ресурси, результати. Мова йде про формування нової концепції суспільного розвитку та взаємодії влади, політичних сил, електорату, які спрямовані на запровадження сучасних підходів визначення реального потенціалу суспільства та напрямів, які дозволять максимально швидко й ефективно визначити точки прикладання зусиль, та визначення місця у світовому розподілі праці, посилення інтеграції освіти та виробництва, що сприятиме розподілу відповідальності за якість підготовки робітників і фахівців між навчальними закладами та працедавцями;

- *на мезорівні*: використання накопиченого досвіду у формі транзитів. Сучасне інформаційне суспільство дозволяє максимально швидко знайти не тільки точки принципово нової діяльності, а й успішної діяльності інших щодо запровадження ефективних моделей досвіду. Підвищення наукомісткості освіти шляхом дослідження міждисциплінарних зв'язків та пошуку, таким чином, нових, перспективних галузей знань;

- *на мікрорівні*: спроможність до міжкультурного діалогу та крос-культурних взаємодій. При цьому слід підкреслити, що даний напрям відображає як потребу визначення свого місця та місця своєї культури за умов, коли глобалізація впливає на формування культурних пріоритетів та універсалій, носіями яких є ті країни, що найбільше впливають на її розгортання. Мова йде про пошук нового формату вза-

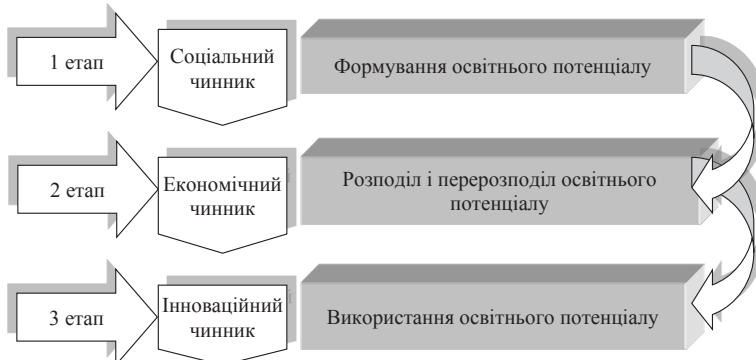

Рис. 1. Триада формування випереджального освітнього потенціалу

емодії цінностей, норм, традицій, у якому інтеграція досягнень інших не призводить до втрати «власного обличчя»; перехід від усталеного навчання емпіричним знанням до навчання концептуальному усвідомленню зовнішнього середовища, що постійно змінюється. Зміни змісту навчання повинні бути спрямовані на вивчення більш фундаментальних у сучасному розумінні законів природи і суспільства. Засоби навчання, освітні технології та методики мають сприяти підвищенню адаптивності й мобільності випускників навчальних закладів, готовності адаптуватися до швидких змін навколишнього середовища, перетворенню індивідів із пасивних об'єктів зовнішніх змін на їх активних учасників [3].

Випереджальний розвиток освіти передбачає: по-перше, орієнтацію системи освіти на перспективні потреби соціально-економічного розвитку, тенденції розвитку галузей економіки; по-друге, підвищення рівня адаптації та включення навчальних закладів у сферу ринкових відносин і використання ними нових економічних механізмів власного фінансового забезпечення з метою стабілізації фінансового стану; по-третє, підвищення якості освіти, формування в учнів і студентів прагнення до постійного оновлення своїх знань.

Отже, впровадження моделі інноваційної освіти потребує відмови від сучасної освіти, орієнтованої на підтримку, а не на розвиток особистості. Це пов'язано із підвищенням рівня освітнього потенціалу населення, досягненням збалансованості професійно-кваліфікаційної структури робочої сили та потреб галузей економіки, стабілізацією фінансового забезпечення освітньої сфери і, відповідно, приведення рівня матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчальних закладів до нормативних вимог.

Висновки з проведеного дослідження. Фундаментом розвитку сучасного суспільства, спроможного відповідати викликам глобалізації, є інноваційне суспільство та суспільство знань, формування якого необхідно здійснювати в межах діапазону: інно-

вації – традиції, зміни – можливості. Але при цьому потрібно бачити також потребу нового формату соціальної культури суспільства, в якому реально неможливо досягнути успіху без збалансованості політичної, економічної, інформаційної, освітньої, міжетнічної культури при формуванні особистості, соціальної групи, еліти. Саме тому рівень розвитку кожного члена суспільства на сьогодні залежить від готовності людського капіталу реалізовуватися за умов виникнення біфуркаційних збурень та вміння долати ентропійні явища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В. Вища освіта в контексті глобалізації [Текст] / В. Андрущенко // Дзеркало тижня. – 2002. – № 3 (26 січня). – С. 13.
2. Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «українського прориву» [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 2. – С. 10-18.
3. Биков В.Ю. Сучасні чинники розвитку системи освіти України [Електронний ресурс] / Биков Валерій Юхимович. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/content/08bvydse.htm>. – Назва з екрану.
4. Дмитренко М.А. Інноваційний розвиток України в умовах глобалізації й інформаційної революції [Текст] / Микола Дмитренко. – К. : Знання України, 2009. – 339 с.
5. Жук М.В. Инновационное образование как фактор развития человеческого капитала в условиях общества знаний / М.В. Жук, Н.В. Наливайко, Е.А. Пушкарёва // Философия образования. – Новосибирск, 2010. – № 2. – С. 253-271.
6. Колин К.К. Глобальные проблемы информатизации общества / К.К. Колин // Вестник высшей школы. – 2000. – № 6. – С. 12-16.
7. Комарова О.А. Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування [Текст] ; [монографія] / О.А. Комарова. – Кіровоград : Вид-во ДПАУ, 2010. – 333 с.
8. Куклін О.В. Основні тенденції розвитку освітнього потенціалу / О.В. Куклін. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 22 с.
9. Субетто А.И. Образование как фактор экологической политики государства [Электронный ресурс] / А.И. Субетто // Академия тринитаризма – 13.06.2006. – публ. 13431. – Режим доступа : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001b/00161264.htm>.